

УДК 159.9 + 316.472.3

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.1.22>

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Скнар Оксана Миколаївна,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник

Інституту соціальної та політичної психології

Національної академії педагогічних наук України

<https://orcid.org/0000-0001-7883-680X>

<https://www.researcherid.com/rid/V-3239-2017>

Актуальність вивчення регіональних особливостей культурної ідентифікації молоді обумовлена усвідомленням необхідності пошуку шляхів і засобів вирішення проблеми адаптування та інтеграції як внутрішньо переміщених осіб до інших соціокультурних традицій, так і місцевого населення регіонів до змінених умов життя. Викладено етапи роботи, описано логіку конструювання методичного інструментарію для вивчення регіональних особливостей культурної ідентифікації студентської та учнівської молоді України, що передбачає: виокремлення на основі теоретичного аналізу наукових джерел психологічних показників дослідження; їх операціоналізація за допомогою шкал; конструювання суджень (емпіричних індикаторів), що розкривають зміст кожної шкали. Описано сконструйований нами психосемантичний опитувальник для виявлення регіональних особливостей культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді. Наведено перші результати емпіричного дослідження, проведеного в п'яти регіонах країни (центральному, східному, західному, південному та північному), в якому взяли участь 795 респондентів. За результатами обробки на аналізі отриманих емпіричних даних виокремлено основні чинники, які визначають регіональні особливості культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді: 1) зв'язок з українською (народною) культурою; 2) цінування – знецінення надбань та традицій власної культури; 3) модальність ставлення до свого народу, які розкриваються варіативно. Перший фактор описує загальні позитивні характеристики культурної ідентифікації молоді, решта – розкривають аспекти, що сприяють чи перешкоджають їй. Встановлено, що для молоді центрального, східного та західного регіонів визначальним є емоційно-ціннісний аспект переживання зв'язку з культурними традиціями, тоді як для молоді північного та південного – поведінковий, який реалізується шляхом залучення до культурних традицій, інтересу та підтримки української культури.

Ключові слова: культурна ідентифікація, молодь, чинники культурної ідентифікації, психологічний інструментарій, регіональні особливості.

Sknar Oksana. Study of regional peculiarities of cultural identification of student youth

The relevance of the study of regional peculiarities of cultural identification of young people is due to the realization of the need to find ways and means to solve the problem of adaptation and integration of both internally displaced persons to other socio-cultural traditions and the "traditional" population of the regions to new living conditions. The stages of the work are outlined, the logic of designing methodological tools for studying regional peculiarities of cultural identification of students and pupils of Ukraine is described. Namely: the selection of psychological indicators of the study based on theoretical analysis of scientific sources; their operationalization with the help of scales; the construction of judgments (empirical indicators) that reveal the content of each scale. It is described the psychosemantic questionnaire designed by us to identify regional peculiarities of cultural identification of pupils and students. The article presents the first results of an empirical study conducted in five regions of the country (central, eastern, western, southern, and northern), in which 795 respondents took part. Based on the results of processing the empirical data, the author identifies the main factors that determine the regional peculiarities of the cultural identification of pupils and students: 1) connection with the Ukrainian (folk) culture; 2) appreciation – devaluation of the achievements and traditions of their own culture;

3) *modality of attitude towards their people, which are revealed in different ways. The first factor describes the general positive characteristics of youth cultural identification, while the others reveal aspects that facilitate or impede it. It has been found that for young people in the central, eastern and western regions, the emotional and value aspect of experiencing a connection with cultural traditions is decisive, while for young people in the northern and southern regions, it is the behavioral aspect, which is realized through involvement in cultural traditions, interest and support for Ukrainian culture.*

Key words: cultural identification, youth, factors of cultural identification, psychological tools, regional peculiarities.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, що ведеться росією проти України, призвела до активної внутрішньої міграції населення до інших регіонів, що актуалізувало низку ідентифікаційних проблем у молоді, пов'язаних із необхідністю інтегрування чи адаптування до нових соціо-культурних умов, іншого культурного середовища, що позначається на ідентичності як ВПО, так і місцевих мешканців регіонів. Тому пошук ресурсу залучення культуротворчої функції освіти для підтримання конструктивного перебігу процесу взаємної адаптації українців та м'якої інтеграції до єдиної політичної нації зі збереженням етнокультурної своєрідності молоді є нагальним викликом для науковців, що потребує сьогодні вирішення [2].

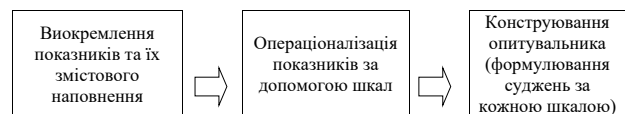
Метою дослідження є визначення регіональних особливостей культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді України, які можуть враховуватись в державній освітній політиці.

Результати дослідження. На першому етапі роботи ми визначили теоретико-методологічні засади та розробили теоретичну модель дослідження регіональних особливостей культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді як чинника державної освітньої політики. Теоретичний аналіз зарубіжних і вітчизняних наукових джерел дозволив нам окреслити основні поняття дослідження, виокремити параметри та психологічні показники дослідження. Основними параметрами дослідження регіональних особливостей культурної ідентифікації молоді визначено традиційність і нормативність [1]. Психологічними показниками культурної ідентифікації української молоді нами визначено наступні: 1) ставлення до культурних цінностей; 2) суб'єктивна актуальність національної ідентичності; 3) ставлення до правил взаємодії [1, 3].

Після цього ми сконструювали модель емпіричного дослідження регіональних особливостей культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді як чинника державної освітньої політики, яка презентує психологічні показники, шкали, методи й інструментарій дослідження.

Для коректного проведення емпіричного дослідження необхідно **розробити методичний інструментарій**, адекватний меті, що дозволить ефективно реалізувати поставлені завдання. Це і стало змістом наступного етапу нашої дослідницької роботи.

Етапи створення методичного інструментарію можна окреслити так:

Отже, нами були обґрунтовані та виокремлені психологічні **показники**, за якими будемо оцінювати особливості культурної ідентифікації студентської та учнівської молоді різних регіонів країни. До них було віднесено такі: 1) ставлення до культурних цінностей (культурної спадщини, мови, національних символів, святинь, території); 2) суб'єктивна актуальність національної ідентичності (причетність та підтримка національних звичаїв і традицій, переживання приналежності до спільноти (гордість чи сором, повага чи зневага) та до території проживання нації); 3) ставлення до правил взаємодії [3]. Показники були покладені в основу **авторського психосемантичного опитувальника**, сконструйованого нами для вирішення цілей дослідження. Стандартизовано процедуру проведення, уніфіковано інструкцію та бланк. Опитувальник має високу внутрішню валідність, бо спирається на науково обґрунтовану теоретичну модель.

Ми сформулювали 15 суджень (емпіричних індикаторів), які описують вияв тих чи інших особливостей культурної ідентифікації молоді (по 5 суджень на кожну шкалу). Розроблений нами семантичний диференціал був названий «Регіональні особливості культурної ідентифікації молоді»; нижче наводимо текст опитувальника (як шкали, так й індикатори по кожній з них).

При формулюванні суджень до авторського опитувальника ми намагались також досягти відповідності таким *критеріям*:

1) різноманітності виявів поведінки, ставлень, настанов, уявлень, переживань молоді в процесі культурної ідентифікації;
2) їх «достатньої кількості» (їх не могло бути ні надто багато, бо це значно ускладнює процедуру опитування молоді, ні замало, бо це може зашкодити повноті отримуваних даних);
3) наявності прямих і зворотних суджень;

4) судження не мають носити оціночний характер та підштовхувати респондентів до соціально бажаних відповідей.

Отже, така кількість суджень була обрана з огляду на необхідність врахування наступних моментів:

1) опитувальник не має бути обтяженим, «перевантаженим» і надто великим за об'ємом, щоб ми мали змогу отримати змістовно якісний емпіричний матеріал (а не формальне заповнення бланку навмання);

2) опитувальник має бути простим і водночас достатньо вичерпно охоплювати основні показники (мінімально достатнім);

3) емпіричні індикатори (судження) мають різнобічно відображати зміст кожної шкали та розкривати його.

Семантичний диференціал

«Регіональні особливості культурної ідентифікації молоді»

1) Шкала ставлення до культурних цінностей:

Народна творчість та святково-обрядова культура близька мені по духу

Серед моїх улюблених авторів чимало українських митців (письменників, поетів, музикантів тощо)

Я відчуваю особливу єдність зі своїм народом, коли слухаю музику з елементами автентичного народного співу

Традиційні народні пісні сьогодні вже нікому не цікаві

Українська культура (література, музика, мистецтво) нічого особливо цінного не привнесла у світ / Українська культура (література, музика, мистецтво) нікому в світі особливо не відомі

Немає значення, українською мовою говорити, чи російською, головне – робити добрі справи

2) Шкала суб'єктивної актуальності національної ідентичності:

Українцю необов'язково поважати звичаї, духовні традиції й культурний спадок країни. Головне – дотримуватись законів.

Долучаючись до підтримки національних традицій, я відчуваю спорідненість зі своїм народом

Я відчуваю особисту відповідальність за збереження й продовження традицій і звичаїв мого народу

Нам варто орієнтуватись на культурні традиції успішних країн

Традиції народу сьогодні – це формальне виконання якихось обрядів, ритуалів (як: колядки, щедрівки, тощо) без змісту і сенсу

Народні традиції з дитинства органічно вплетені в моє життя та є його важливою частиною

3) Шкала переживання приналежності до спільноти (гордість чи сором, повага чи зневага) та до території проживання нації):

Я цікавлюся історією, культурою свого народу

Мене надзвичайно зачіпає, коли чую щось образливе чи зневажливе стосовно свого народу

Мені стає соромно, коли я стикаюся з недосконаlostями, «вадами» чи звинуваченнями свого народу

Я сповнена(ний) гордості за видатні досягнення свого народу в культурі, спорті, науці, техніці

Ми ще не маємо таких досягнень, якими можна щиро пишатися

Я відчуваю зв'язок з територією проживання мого народу, як зі своєю землею, своїм «корінням».

Інструкція. Учасникам опитування пропонувалось оцінити ступінь власної згоди з тим чи іншим твердженням, яке відображає певний аспект їх культурної ідентифі-

кації. При цьому пропонувалося користуватися 5-бальною шкалою: 1 – ні (повна незгода); 2 – скоріше ні, ніж так; 3 – важко сказати; 4 – скоріше так, ніж ні; 5 – так (сильна згода).

В інструкції також відзначалося, що неправильних відповідей немає та пропонувалося давати відверту відповідь, яка відображає власну думку.

Наступним важливим етапом стало власне проведення емпіричного дослідження. Воно проводилось у період з березня по травень включно 2023 р. у формі онлайн-опитування (за створеною гугл формою). В дослідженні взяли участь 795 респондентів (учнівська та студентська молодь закладів вищої та середньої освіти) віком від 16 до 35 років з п'яти регіонів країни – центрального, західного, східного, південного та північного.

Для **обробки** отриманих первинних емпіричних даних застосовувались:

1) факторний аналіз, що здійснювався методом головних компонент з обертанням факторного простору Varimax, з нормалізацією Кайзера;

2) пошук значущих відмінностей (за критерієм Краскела-Уолліса).

Аналіз результатів дослідження. За результатами дослідження, отримано **значущі відмінності**, підтверджені критерієм Краскела-Уолліса, за показниками *ставлення до культурних цінностей* – молодь західного регіону більше, ніж молодь центру ($N=0,000$, $p\leq 0,002$) відзначає близькість з народною творчістю та святково-обрядовою культурою та більше ніж молодь сходу ($N=0,002$, $p\leq 0,016$) відчуває спорідненість, переживає особливу єдність з народом, слухаючи музику з елементами автентичного народного співу.

На загал молодь східного регіону значуще менше виявляє цікавість до історії та культури свого народу, ніж молодь заходу ($N=0,001$, $p\leq 0,015$). Тож, зважаючи на це, не викликає подиву також те, що молодь сходу більше, ніж молодь західного регіону ($N=0,001$, $p\leq 0,011$) та півночі ($N=0,005$, $p\leq 0,049$) виказує байдужість, незацікавленість та до певної міри знецінення традиційної народної культури та, зокрема, пісень.

За показником *ставлення до традицій* також виявлено значущі відмінності в уяв-

леннях молоді з різних регіонів країни. Так, молодь західного регіону більше, ніж молодь центрального ($N=0,001$, $p\leq 0,007$) та східного регіонів ($N=0,001$, $p\leq 0,010$) відчувають спорідненість зі своїм народом, коли долучаються й підтримують національні традиції. Підґрунтям для такого позитивного ставлення є *включення етнокультурних традицій* у повсякденне життя, коли народні традиції органічно вплетені в буття із самого дитинства та переживання цього досвіду як важливого, яке більш виражене у молоді заходу, ніж молодь півдня ($N=0,001$, $p\leq 0,009$), центру ($N=0,000$, $p\leq 0,000$) та сходу ($N=0,000$, $p\leq 0,001$). В продовження цієї думки, молодь західного регіону значуще менше, ніж молодь сходу ($N=0,000$, $p\leq 0,003$) та півночі ($N=0,005$, $p\leq 0,046$) схильна розглядати традиції народу як формальне виконання обрядів (колядок, щедрівок, тощо) без змісту і сенсу. Тоді як молодь сходу значуще більше, ніж молодь центру ($N=0,002$, $p\leq 0,025$) віддає перевагу дотриманню законів, допускаючи при цьому зневажання звичаїв, духовних традицій та культурного спадку своєї країни.

Виявлено також, що молодь північного регіону значуще менше, ніж молоді люди західного ($N=0,000$, $p\leq 0,005$) виявляють емоційну чутливість у переживаннях приналежності до своєї етнокультурної групи («Мене дуже зачіпає, коли чую щось образливе чи зневажливе стосовно свого народу»).

Таким чином, нами встановлено відмінності між молоддю різних регіонів України за показниками: ставлення до культурних цінностей, зв'язок з українською культурою та культурними традиціями, ставлення до традицій народу, залучення до етнокультурних традицій і звичаїв, переживання приналежності до свого народу.

За результатами **факторного аналізу** були виділені основні чинники, які лежать в основі регіональних особливостей культурної ідентифікації сучасної української молоді. В цій статті наводимо окремі результати дослідження, що ґрунтуються на аналізі загального масиву емпіричних даних. Отже, в результаті факторного аналізу масиву даних опитування респондентів виокремлено три значущих фактори, що пояснюють 54,5% внеску в загальну дисперсію ознак.

За змістом суджень, які становлять *перший* фактор (внесок у сумарну дисперсію – 36,7%), ми назвали його **емоційно-ціннісне переживання зв'язку з культурними традиціями** (детальніше див [3]).

У даному факторі представлено позитивні характеристики культурної ідентифікації української молоді. Зокрема, унаочнено переживання молоддю емоційного зв'язку і споріднення з українською культурою, єднання з народом завдяки залученню до культурного життя, народних традицій та акцентовано усвідомлення власної відповідальності за збереження традицій свого народу.

Отже, перший фактор, вочевидь, презентує загальні позитивні характеристики культурної ідентифікації сучасної молоді країни. Тоді як решта факторів розкривають аспекти, що сприяють чи перешкоджають їй.

За змістом суджень, які утворили *другий* фактор (10,0% сумарної дисперсії ознак), ми інтерпретували його як **знецінення надбань та традицій української культури**.

До цього фактора увійшли твердження, що вказують на недостатнє усвідомлення молоддю (або й взагалі його відсутність) цінності здобутків української культури, коли власні культурні традиції сприймаються як формалізовані, «механічно» відтворювані ритуали без розуміння їх сенсу, змісту і підґрунтя. Можна говорити у даному контексті про такий тип ставлення, коли «своє» оцінюється як не цінне й не варте уваги і поваги, що, в свою чергу, призводить до бажання певної частки молоді орієнтуватися на досвід інших країн, який вважається більш успішним. Отримані дані засвідчують наявність тенденції серед певних прошарків молоді знецінювати, нехтувати чи й відмовлятися від культурних звичаїв свого народу.

Відомо також, що ціннісний вимір культурної ідентифікації, на загал, виявляється через наявність позитивних чи негативних конотацій приналежності до певної етнокультурної групи. Мусимо констатувати, що у даному випадку він проявлений через негативно забарвлені змісти та ставлення молоді. Вважаємо, що такі ціннісні настанови перешкоджають позитив-

ній культурній ідентифікації молоді та припускаємо, що вони будуть більш виразно представлені при порівнянні даних між різними регіонами країни, тобто матимуть виразнішу регіональну специфіку.

На нашу думку, таке негативне оцінювання українських культурних традицій та надбань може бути спричинене впроваджуваною впродовж десятиліть на теренах України політикою розповсюдження (чи його сприяння) російських імперських нарративів (особливо у східному, південному регіонах), які намагались вкорінити ідею про «вищість» російської культури, на протигагу українській, яка маркувалася як меншовартісна, провінційна, недолуга, «гірша», низькопробна чи якась друго-сортна, тощо.

І наостанок, представимо *третій* фактор (7,8% дисперсії), який отримав назву **модальність ставлення до свого народу**.

Ґрунтуючись на аналізі змісту даного фактора, було виявлено наявність амбівалентних національних почуттів у респондентів. Молодь, з одного боку, демонструє небайдужість, емоційну включеність та чутливість до етнокультурного контексту. Водночас можемо констатувати наявність як позитивно заряджених переживань, пов'язаних із відчуттям приналежності до свого народу (зокрема, гордості, пишання), так і «негативно» забарвлених емоцій (як-то сорому, ніяковіння). Отже, наочно представлено, що ставлення української молоді до факту своєї приналежності до групи, що відображає емоційно-ціннісний компонент ідентичності, на сьогодні не є визначеним.

Нагадаємо, що в соціальній психології існує практика (запропонована й введена Ч. Кулі) оцінювати самоповагу членів групи на основі співвідношення між почуттями гордості й сорому. Так, чим більш виразним й сильним є почуття гордості й слабко вираженим сором, тим вищою є самоповага. Тож в контексті наведених даних, припускаємо, що *самоповага сучасної української молоді є нестійкою* (є чим пишатися, і водночас є чого соромитися) та може коливатися залежно від зміни тих чи інших обставин або умов.

Висновки. Виявлено відмінності між молоддю з різних регіонів України за

такими показниками: ставлення до культурних цінностей, зв'язок з культурними традиціями, ставлення до традицій культури, залучення до етнокультурних традицій і звичаїв, переживання приналежності до свого народу.

За результатами факторного аналізу загального масиву даних виділено основні чинники, які лежать в основі регіональних особливостей культурної ідентифікації

учнівської та студентської молоді країни: 1) зв'язок з українською (народною) культурою; 2) цінування – знецінення надбань та традицій власної культури; 3) модальність ставлення до свого народу.

Встановлено, що перший фактор описує загальні позитивні характеристики культурної ідентифікації молоді, тоді як решта – розкривають аспекти, що сприяють чи перешкоджають їй.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скар О. М. Регіональні особливості культурної ідентифікації української молоді в контексті державної освітньої політики: проблематизація та базові поняття. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі*: Матеріали II круглого столу : Збірник матеріалів. м. Київ, 19 жовт. 2023 р. / ред. А.Б. Коваленко, І.В. Остапенко. Київ : Міленіум, 2023. С. 105–116.

2. Слюсаревський М.М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні відповіді і виклики. Науково-аналітична доповідь. 2022. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/.pdf>

3. Скар О.М. До створення інструментарію вивчення культурної ідентифікації молоді різних регіонів України. *Психологія та соціальна робота*. 2023. №2 (58). С. 42–50. <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2023.2.5>

REFERENCES:

1. Sknar, O.M. (2023). Regionalni osoblyvosti kulturnoi identyfikatsii ukrainskoi molodi v konteksti derzhavnoi osvithnoi polityky: problematyzatsiia ta bazovi poniattia [Regional Peculiarities of Cultural Identification of Ukrainian Youth in the Context of State Educational Policy: Problematization and Basic Concepts]. *Problems of personal identity development in the educational space: Materials of the II round table on October 19, 2023*. Kyiv : Milenium, 105–116 [in Ukrainian].

2. Sljusarevskyyi, M.M. (2022). Sotsialno-psykhoholichnyi stan ukrainskoho suspilstva v umovakh povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia: nahalni vidpovidi i vyklyky [Social and Psychological State of Ukrainian Society in the Context of a Full-Scale Russian Invasion: Urgent Responses and Challenges]. Scientific and analytical report. Retrieved from <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/.pdf> [in Ukrainian].

3. Sknar, O.M. (2023). Do stvorennia instrumentariyu vyvchennia kul'turnoyi identyfikatsiyi molodi riznykh rehioniv Ukrayiny [Toward a toolkit for studying the cultural identification of young people in different regions of Ukraine]. *Psychology and social work*, 2 (58), 42–50 [in Ukrainian].